

2. slaid: näitelause

Alustuseks üks väike näide oskuskeelega kohta:

„Amfiib siirdus akvaatilisse miljösse sooritama nutritiivseid funktsioone.“

Kuidas see küll eesti keeles võiks kõlada?

Tegelikult ongi see lause eesti keeles, nimelt eesti oskuskeeles.

Üldkeeles võiks see lause olla näiteks selline: “Konn läks vette sööma.”

Kuid **kirjakeeles** peaks väljenduma korrektsemalt ning ütlema *amfiibi* kohta *kahepaikne*.

Tundub nagu räägiksime mitut keelt...

3. slaid: OSKUSKEEL

Teatavas mõttes see nii ongi. Oleks nagu mitu keelt ja nagu ei oleks ka...

Keeleteaduslikus mõttes on meil tegemist ühe ja ainsa **rahvuskeelega**, mida täpsema kirjeldamise ja tõhusama uurimise nimel allkeelteks rühmitatakse.

Suurim neist – kõige korrektsem, eeskujulikum ja normitud keel – on KIRJAKEEL.

Seesama eesti keel, mida **õigekeelsussõnaraamat** meile pakub.

Ja sealsamas ka ise ütleb, et sõnal “kirjakeel” on kaks tähendust:

1. kirjapandud keel
2. keele ühtseim kuju – normitud peamine keel, mitte murdekeel.

Kirjakeele sisse mahub hulk väiksemaid keeli ja keelekesi – igaühel neist oma sõnavara ja stiil.

Nende keelte ja keelekeste seas ka OSKUSKEEL, mis on mõeldud **erialaseks suhtlemiseks**.

Kuigi oskuskeel on **osa** kirjakeelest (selle teise tähenduse osa), pole oskuskeel mõeldud mitte ainult kirjutamiseks, vaid ka rääkimiseks – räägitu kirjapanemiseks ja kirjutatu ettelugemiseks.

4. slaid: TERMINOLOOGIA

Oskuskeele uurimisega tegeleb eraldi teadusharu, nimeks **terminoloogia**.

Ja meil on taaskord üks kahetähenduslik keelend, tuletatud ladinakeelsest sõnast *terminus* ja tähendab **p i i r i**.

„Terminoloogia“ mõlema tähenduse **e e s t i k e e l s e t e l** variantidel on erinev sõnakuju, mis aitab vahet teha sellel, kas parasjagu peetakse silmas terminoloogiat kui **oskuskeeleõpetust** või terminoloogiat kui **oskussõnavara**.

Terminoloogia ei peegelda **p i i r i** mitte üksnes selle **s õ n a** tähenduses, vaid **v a l d k o n d a d e** piiri peale asetub ka oskuskeeleõpetus kui **teadusharuna**, hõlmates nii keeleteadust kui ka neid alasid, mille erialade keelt ta kannab.

Terminoloogiat kui **oskussõnavara** leiab Eesti Keele Instituudi 2020. aasta **ü h e n d - s õ n a s t i k u s t SÕNAVEEB**, kus on avalikustatud paljude erialade **terminibaasid**.

Tuleb vaid sõnaveebi otsinguväljale tippida huvi pakkuva termini sõnaline kuju ja lubada otsingus osaleda kõikidel **SÕNAKOGUDEL**.

Soovi korral võib sõnakogude rippmenüüst välja valida ka vaid ühe või siis mõne.

5. slaid: oskuskeel ALLKEELENA

Nagu eelmise slaidi juures mainitud, on terminoloogia **PIIRITEADUS**.

See osa terminoloogiast, mis uurib oskuskeelt keeleteaduse ehk **l i n g v i s t i k a** poole pealt, käsitleb oskuskeelt **ALLKEELENA** – ühe inimrühma kõnepruugina.

Kuid mitte suvalise allkeelena, vaid **kirjakeele** kui normitud keele allkeelena.

Miks seda on vaja teada?

Esiteks seetõttu, et kirjakeele allkeelele – ehk siis oskuskeelele – kehtivad kõik kirjakeele normid; eestikeelsele oskuskeelele kõik eesti keele reeglid.

Teiseks seetõttu, et oskuskeel vajab **t e r v i k l i k e t e k s t i d e** loomiseks kirjakeelt – nii selle grammatikat kui ka sõnavara.

Iga sõna, mida oskuskeel kasutab, ei olegi termin.

Keeleseaduse alusel on **eesti kirjakeele norm** määratud Eesti Keele Instituudis koostatud uusima õigekeelsussõnaraamatuga.

Praegu on uusimaks Eesti Õigekeelsussõnaraamatuks 2018. aasta ÕS ja selle leiab Eesti Keele Instituudi veebilehelt sõnastike alt.

Eesti keele reeglite ja nende uuenduste kohta saab aga lugeda Eesti Keele Instituudi keeleabi veebilehelt.

Lingi alt Eesti õigekeelsuskäsiraamat 2019 avaneb kogu tõde praegu kehtivate eesti keele reeglite kohta.

Neist mõlemast – nii õigekeelsussõnaraamatust kui ka õigekeelsuskäsiraamatust – on tublisti abi kirjalikul eneseväljendusel, antud kontekstis seminar-, lõpu- või magistritöö kirjutamisel.

6. slaid: oskuskeel TEADUSKEELENA

Osa oskuskeeli vajavad suuremat täpsust kui teised.

Näiteks

õiguskeel, kus kirjapandu tõlgendamine ühe või teise osapoole kasuks võib sõltuda seaduse kirjutaja oskuskeele oskusest.

Lennunduskeeles või sõjanduskeeles võib aga oskuskeele väljendustäpsus ja väljenduskiirus päästa elu.

Täpsusetundlik on ka TEADUSKEEL kui oskuskeele üks reeglistatuid allkeeli.

Teaduslike teooriate sõnastamiseks, uuritavate objektide ja nähtuste nimetamiseks ning teaduspõhise mõistestruktuuri edasiandmiseks on vaja võimalikult täpseid ja ühetimõistetavaid oskussõnu.

Ka **stiiliselt** on teaduskeel teistest keeltest erinev – kuivem, täpsem ja nõudlikum.

Kui kirjandusliku teksti juures hinnatakse pildiliste kujundite rikkust ja keelelist ilulemist, siis teaduskeele toon on selge, kiretu ja konkreetne. Siin ei panda pahaks sõnade kordamist sünonüümide valimise või asesõnade tarvitamise asemel.

Päris ilma samatähenduslike sõnadeta siiski läbi ajade ei püüta. Näiteks on teaduskeele **eripäraks** seegi, et teaduskeeles on *r a h v u s v a h e l i n e*, klassikalistel keeltele – milleks on siis kreeka ja ladina keel – põhinev paralleelne **oskussõnavara**. Teatud ulatusega sõnavara loomulikult.

Kõiki neid ja teisigi põnevaid võõrsõnu tutvustab Võõrsõnade leksikon (**VSL**).

Siinkohal julgeksin soovitada, et enne vähetuntud võõrsõna kasutamist, võiks selle täpse tähenduse sõnastikust järele vaadata.

Omavahelises tihedas seoses on ka **teaduskeel ja hariduskeel**, sest meie kultuurile on omane teaduspõhisele maailmavaatele tuginev haridussüsteem.

7. slaid: OSKUSKEELEKORRALDUS

Oskuskeelekorralduse vajadus ilmnes 20. sajandi alul, kui iseseisvunud Eesti Vabariigis avati **emakeelne ülikool** ning **teaduskeeleks sai eesti keel**.

Polnud sõnu millega õpetada, ega neid, millega teaduse tähtsaid saavutusi kirja panna.

Johann Voldemar Veski pani aluuse üldisele keelekorraldusele – tema koostatud on 1918. aastal ilmunud esimene **õigekeelsussõnaraamat**, millega saab tutvuda EKI veebilehel, kõrvuti 100 aastat hilisemaga – uusima ÕSiga.

Veski pani aluse ka eesti *o s k u s k e e l e k o r r a l d u s e l e*.

Erialaspetsialistidega koos alustati süstemaatilist terminitööd.

Oskuskeelekorralduseks hakati sarnast tööd nimetama alles 1970. aastatel, kui Tiiu Erelt selle termini kasutusele võttis.

Tänapäeval on oskuskeelekorraldus üldise keelekorralduse osa.

Selle erinevusega, et keelekorraldajate ja terminoloogidega koos töötavad erialaspetsialistid.

8. slaid: TERMINITÖÖ

Et erialaspetsialistid saaksid üksteisest ühtviisi aru, kohtuvad nad erialastes **terminikomisjonides** ja lepivad nii terminites kui ka nende määratlustes kokku.

Terminikomisjonides osalevad tavaliselt ka keelekorraldajad, terminoloogid, keeleteadlased jt.

Eesti terminitöö tugineb **mõistekesksle lähenemisviisile**, kuid peab lugu ka **traditsioonist**.

Kinnitatud terminid kantakse **terminibaasidesse** või koostatakse vastava eriala **oskussõnastikke**.

Paljude terminibaaside oskussõnavara on saadaval **SÕNAVEEBIS**.

Esialgselt terminibaasist võib pädeva toimetaja kaasabil saada oskussõnastik.

Keelenõu, sh oskuskeeles nõu saab eelkõige vastava eriala terminikomisjoni liikmeilt, kuid küsida võib ka EKI terminoloogidelt ja **KEELENÕUST**.

Äripäeviti võib keelenõu telefonile helistada, et vestelda keelekorraldajaga, kes annab nõu või suunab edasi.

Igal ajal võib aga oma küsimuse esitada ka meilitsi. EKI keelenõu veebilehel on ka toredaid artikleid ja kommentaare, näiteks kordumakippuvate küsimuste kohta.

Keelenõust võib uskumatult palju kasu olla seminari- lõpu- või magistritöö kirjutamisel.

9. slaid: objekt, mõiste, termin

Hästi oluline on meelde jätta, et objekt ei ole seesama, mis mõiste ja mõiste pole sama, mis termin.

Ammugi pole tarvidust seada võrdusmärki termini ja objekti vahele.

Säärane klassijaotust on vajalik mõistepõhise terminoloogiakäsitluse toimimiseks.

Objekt on midagi, mis on olemas iseenesest. Mingi asi või nähtus. KÕIK tajutav, kujuteldav.

Teaduses võiks seda võrrelda uurimisobjektiga.

Mõiste on arusaam või kujutelm sellest objektist, mille üle objekti märkaja mõtiskleb:

TEADMUSÜKSUS.

Termin aga selle mõtiskluse piiritlus, sõnaline tähis: SÕNAVARAÜKSUS.

Näiteks

Konn oli olemas juba enne mind ja minu mõtet konnast. Märkasin konna ja mõtlesin temast: kujutlesin, üldistasin, fantaseerisin. Ja siis nimetasin teda. Mina isiklikult nimetasin vaadeldavat objekti konnaks sellepärast, et rääkima õppides ütlesid teised ta kohta nii – järgisin traditsiooni. Alles hiljem vaatasin sõnaraamatust järele, et kuidas seda eesti keeles kirja panna või mismoodi sakslased toda rohelist krooksujat kutsuvad.

10. slaid: OBJEKT

O b j e k t, nagu mainitud, on iseenesest olemas – terminoloogias nimetatakse objektiks kõike tajutavat ja kujuteldavat.

Objekti olemasolu tunnistamine on esimene samm **mõistekeskssele lähenemisviisile**.

On olemas ka teisi terminoloogiateooriaid, mis seavad esikohale sõna ja selle olemasolu enne kõike muud.

Näiteks

Jah, kui vaadata isiklikul tasandil, siis nii konn ise kui ka tema kohta käiv sõna olid olemas enne mind (minu sündi), kuid loogika laseb aimata, et roheline (või mõnd teist karva) kahepaikne krooksuja kargas looduses ringi enne seda, kui keegi talle nime andis. Seega usun, et objekt eksisteeris enne sõna, enne terminit.

11. slaid: MÕISTE

M õ i s t e sünnib mõtleja peas...

Näide

Konna mõiste konna kohta tekib konna (kui objekti) kohtaja peas. Konna kohtaja, konna nägija mõtleb konnast – nii sellest ühest, keda ta kohtas, kui kõigist teistest, kes veel võiks olemas olla. Sellele konnale sarnastest ja sellest pisut erinevatest konnadest.

Või siis väga erinevatest, kuid samas sarnastest olenditest, kellega kohatud konnal oleks nagu midagi ühist – mingi tunnus, mis neid seob.

Selleks tunnuseks võib olla nende sarnaste olendite elutegevus seotud kahe keskkonnaga: maismaaga ja veega. Selle tunnuse alusel nimetatakse neid kahepaikseteks ehk amfiibideks. Kahepaiksed oleks siis need teised imelikud loomad, kes siirduvad (lähevad, hüppavad, roomavad) vette sööma (sooritama nutritiivseid funktsioone)...

Mõtleva peas tekib mingi skeem, kuhu ta paigutab oma arusaamised sellest, mida nägi ja koges või uuris ja vaatles. Nõnda sünnib **mõistesüsteem**.

12. slaid: TERMIN

Et oma suurepäraseid kogemusi ja avastusi teistega jagada, on vaja mõtlejal oma mõtted peast välja laduda.

Üheks viisiks on **mõistete piiritlemine sõnaga** ja saadud sõnade asetamine kujutlusis tekkinud **mõistesüsteemi** – seejärel nimetada veel (nt teisi sarnaseid), piiritleda veel natuke (paigutada teised sarnased ja neid eristavad tunnused teatud mustrisse) – ja ongi **teooria koos terminitega** valmis.

Näide:

*Teine mõtleja, vaatleja ja märkaja on näiteks sakslane. Tema traditsioon laseb tal konna kutsuda häälikukombinatsiooniga *F r o s c h*. Korrekse keelekasutajana lisab ta ehk artikligi: *der Frosch*, kui peab silmas just seda konkreetset olendit; *ein Frosch*, kui rääkib mingist suvalisest konnast. Ilusa roheline veekonna tähistab ta aga terminiga Teichfrosch (otsetõlkes *t i i g i k o n n*).*

*Venelane seevastu on prantslastelt kuulnud, et veekonnad, kes on järve ja jõe konna hübriidid, sünnivad süüia ja nimetab kena rohelist olevust съедобная лягушка-ks (otsetõlkes: *s ö ö d a v k o n n*). Samamoodi toimivad ka inglise keeles mõtlejad, andes konnaliigile nimeks edible frog (otsetõlkes: *s ö ö d a v k o n n*), kuid lisavad paraleelvariantidena common water frog (otsetõlkes: *h a r i l i k v e e k o n n*) ja green frog (otsetõlkes: *r o h e l i n e k o n n*).*

*Sakslased jäävad seda konnaliiki nimetades kindlaks vee elemendile – Teichfrosch-i (seda tiigikonna) tuntakse ka Wasserfrosch-ina (otsetõlkes *v e e k o n n a n a*).*

Need kõik, millest näites juttu oli, on **terminid**.

Väljaarvatud *söödav konn*, *roheline konn* ja *tiigikonn*, sest eesti oskuskeeles on selle konnaliigi terminiks **veekonn** ja otsetõlked teistest keeltest ei ole termini sünonüümid ehk terminivariandid. Küll on aga sünonüümideks teiskeelsed vasted.

13. slaid: MÄÄRATLUS ehk DEFINITSIOON

Jõuamegi nüüd sinna, kus tuleks juttu teha sellest, mis eristab tavalist keelendit (üldkeeles sõna või väljendit) terminist.

Lihne vastus oleks terminiks tegemise protsess ehk *terminologiseerimine* ja terminite loomine.

Mõistele valitakse tähistajaks sõna (või sõnade kombinatsioon). Terminiks valitud sõnale antakse termini staatus määratluse ehk definitsiooni abil.

Mõisteid ja nende omavahelisi suhteid oleks samuti vaja kuidagi selgitada.

T e a d u s e s on see **teooria**, mis kirjeldab objekte ja nähtuseid ning selgitab nende omavahelisi seoseid. Oskussõna ehk termini sisu selgitab **määratlus** ehk **definitsioon** ja terminite omavahelisi seoseid laseb aimata **termini kuju** (tähistajaks valitud sõna või sõnade kombinatsioon) ning sama malli järgi koostatud määratlused.

Võtame näiteks jällegi vana hea sõbra konna.

Veekonn on konn – sellest saab igäiks aru, isegi siis kui sellist sõna ega konnaliiki pole varem kunagi kohanud. Kui sinna lisada ka p u u k o n n, l e h e k o n n ja r o h u k o n n, tekib pilt teooriast, konnade liigitamise viisist.

Täpsemal uurimisel, aga selgub, et veekonn lehekonn ja rohukonn on konna liigid, puukonn aga terve perekond. Erinevus, mis zooloogi jaoks on oluline, mittespetsialistile piisaks mõistmiseks arvatavasti ka suuremast üldistusest – liitsõna esimene pool näitab konna elukeskkonda.

Erialased määratlused pakuvad välja järgmise süsteemi k o n n a d e s t:

k o n n: vees ja vee ääres elav, hüppamiseks kohanenud pikkade tagajalgadega (väike) loom

v e e k o n n: veekogudes ja nende lähieümbruses seltsingutena elav ja vees talvituv roheline, Euroopas harilik konn

p u u k o n n: liigirohke perekond Ameerikas elavaid väikesi eredavärvilisi mürgiseid konni, kes tegutsevad puude otsas ja põõsastes

l e h e k o n n: peamiselt soojadel aladel elav (erksavärviline) konn, kelle varvaste otstel paiknevad kettakujulised iminapad, mis võimaldavad liikuda puudel ja põõsastel

r o h u k o n n: pruunikirju ülapoole ja marmorja kõhualusega konn

Definitsioon määratleb termini mõisteväljas. Ehk ütleb, mis see on, mida terminiga tähistatakse ja kuhu see kuulub.

Määratluse sõnastamisel on vaja jälgida seda, kellele see **adresseeritud** on – kas erialaspetsialistile või asjasse pühendamatule. Vastavalt adreessaadile tuleks valida sõnad, millega kirjeldada neid tunnuseid, mis seda mõistet kõige paremini iseloomustavad.

Tunnuseid võiks olla paar olulisemat,

definitsioon mahtuda ühte lausesse, mis räägib sellest, millega meil tegemist on, mitte sellest, millega meil teps mitte tegemist pole.

Viimasel puhul saaks määratlused hiiglama pikad, kui tahetaks täpsed olla.

14. slaid: TERMINILE esitatavad nõuded

Termini sisust saab selgemini aru, kui **termini ja mõiste vaheline seos** paistab kätte.

Näiteks

on selge, et veekonn elab vees ning kui lisada ka puukonn, lehekonn ja rohukonn, siis on seosed konnaliigi (puukonna puhul terve perekonna) ja elukoha vahel selged.

Selgelt paistab seegi, et liigitus toimub elukoha järgi ja tegemist on konnaga.

Terminit *v e e k o n n* on küllalt **mugav** kasutada.

Terminit *r a h v a r õ i v a n õ u a n d e k o d a*, mis on igati sisult korrektne ning selge, on ebamugav kirjutada, sest see on kõik üks sõna ja seda välja lugeda või meelde jätta sõnade järjekorda liitsõnas, on samuti **mugavusnõudega** vastuolus. See-eest **täpsusnõue** täidetud.

Vormi poolest peaksid terminid vastama eesti keele reeglitele, nagu eespool juttu oli.

Siis on täidetud terminile seatud **õigekirjanõue**,

sõnamoodustusnõue (liitsõnad õigesti liidetud ja tähendusele vastavas käändes, sõnade tuletusvormid reeglitest lähtuvalt moodustatud) ja

morfoloogia nõue (sõna õige moodustamine, reeglitele vastav käänamine-pööramine)

Lisaks sellele võiks termin olla kergesti hääldatav (**õigehääldusnõue**), mitte ei oleks tunne nagu loeks ette Wifi paroole;

tähenduselt täpne (**semantika nõue**) ja stiililiselt sobiv (ilma halvustava või ropu alatooniga, *nt persekon, kui oleks konn, kes selles keskkonnas võiks elada*) –

kuigi *sitasitika*s, ladinakeeli *Geotrupes stercorarius* on ju olemas. Siin puhul on arvatavasti **traditsioonilisust** eelistatud **stiilinõudele**.

Selle kohta, milliseid nõudeid peaksid terminid nii sisuliselt kui ka vormiliselt täitma, võib täpsemalt lugeda Tiiu Erelti terminiõpetuse raamatust.

15. slaid: termini saamise ALLIKAD

Termin olgu parajalt lühike, selge, õigesti orienteeriv, ühetähenduslik, meeldejääv, kergesti hääldatav, sobiv tuletiste saamiseks, ajakohane...

Kust neid terminiteks sobivaid sõnu ja sõnaühendeid siis leida?

Enamasti **üldkeelest**,

võib ka **murdesõnu** kasutada, kuid sellele peaks eetiliselt lähenema, eriti kui murdesõnale antakse teine tähendus kui murdekeeles algselt on.

Näiteks teame oskuskeeles kuller kui vees elavat ja lõpustega hingavat kahepaikset vastset; murdekeeles aga on kuller kuival maal kulgev noor konn, konnapoeg.

Sõnu on võimalik **liita, tuletada, laenata** ja **ise teha**.

Viimane on üsna keerukas, sest sobivaid häälikukombinatsioone ei ole keeles lõputult ning suurem osa mõistlikest ning kergesti hääldavatest on juba kasutusele võetud.

17. slaid

Põhjalikuma ülevaate oskuskeelest ja sellele lähenemise viisidest saab

Tiiu Ereli raamatust „Terminiõpetus“ ning

Arvi Tavasti ja Marju Tauri õpikust „Mitmekeelne oskussuhtlus“.

Kõikvõimalikke oma- ja võõrkeelseid oskussõnu ja muidu sõnu leiab SÕNAVEEBIST.

Täna kuulamast-vaatamast!

Jõudu ja edu koolitööde kirjutamisel ning oma terminite avastamisel!